

MOLLA MUHAMMED ZİVİNGİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ

Abdulahdi Timurtaş¹

Özet

Zivingî, Cumhuriyet döneminde Siirt'in en önde gelen ve her taraftan öğrencilerin kendisine akın ettiği medrese hocalarındandır. Çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olan bu zatın, bölgedeki ilim çevrelerinde ve halk nezdinde büyük bir yeri vardır. İlim çevrelerindeki ihtilaflar onda çözülür ve halk arasındaki münakaşa, dava ve anlaşmazlıklar kendisine arz edilirdi. Medresesi İslamî ilimler merkezi olmasının yanı sıra tıpkı bir adliye sarayı gibi akın eden davalı ve davacıları ağırılıyordu ve bir fetva merkezi gibi fetva isteyenleri tatmin edici fetvalarla dertlerine çare buluyordu.

Makalemizde böyle bir zatın hayatını, düşüncelerini ve mücadelesini ele almaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler

Medrese, eğitim, fetva, dava ve tasavvuf.

Abstract

Zivingî is one of the most foremost teacher whom students from everywhere surged towards during Republic era. This person, who educated thousands of students, has a special place in scholarly circle's and public's heart. The disputes in scholar circles were solved by him and the disagreements, cases and incompatibilities in public matters was presented to him. Besides his medresseh's being an Islamic science center, also was like a courthouse and was serving the plaintiffs and defandats who surged to there, and like a fatwa center was giving satisfying fatwas who demanded.

In our article we are going to consider the life, thoughts and struggle of a such person.

Key words.

Medresseh, education, fatwa, mistisizim and lawsuit.

Zivingî, Cumhuriyet döneminde Siirt'in en önde gelen ve her taraftan öğrencilerin kendisine akın ettiği medrese hocalarındandır. Çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olan bu zatın, bölgedeki ilim çevrelerinde ve halk nezdinde büyük bir yeri vardır. İlim çevrelerindeki ihtilaflar onda çözülür ve halk arasındaki münakaşa, dava ve anlaşmazlıklar kendisine arz edilirdi. Medresesi İslamî ilimler merkezi olmasının yanı sıra tıpkı bir adliye sarayı gibi akın eden davalı ve davacıları ağırılıyordu ve bir fetva merkezi gibi fetva isteyenleri tatmin edici fetvalarla dertlerine çare buluyordu.

Zivingî'nin altmış yılı aşkın tedris hayatına dair, düşünce ve ilmüne yönelik elimizde yazılı bir belgenin olmaması çalışmamızı oldukça zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin dört yanına dağılan öğrencilerinin tümüne ulaşmak da imkânsızdır. Bu yüzden hâla yaşayan öğrencilerinden önemli bir kısmına ulaşmaya gayret ettik; kimisiyle şifahi, kimisiyle telefonla kimisiyle de mektup ve e-mail yoluyla görüşmeler gerçekleştirdik. Ayrıca Siirt, Batman ve Van'da bulunan yakınlarını ve çocuklarını ziyaret ettik. Öğrencilerinden Salih Çakay, Abdullah Yardak ve muhterem hocam Hattap Eren'den, hocalarına dair bildiklerini, onarıymışer sayfalar halinde el yazılarını aldık. Bunların yanı sıra Zivingî'nin oğlu Abdulğafur

¹ Yüz. Yıl Üniv. İMYO. Öğr. Gör. atimurtas@yyu.edu.tr

Turhan'ın yıllar önce babasının hayatına dair Arapça olarak kaleme aldığı beş sayfalık bir müsveddeyi esas aldık.²

Molla Muhammed Zivingî Kimdir?

Molla Muhammed, bu günkü idarî yapılanmaya göre Şırnak ilinin Güçlü Konak ilçesine bağlı Ağaçyurdu/Zivinga Şıkaka köyünde yaklaşık olarak 1876 yılında doğdu. İlmî bir gelenek sürdüren ailesi 24 babaya kadar İslam âlimi idiler.

Henüz sekiz yaşında iken babası Molla Tahir'i kaybeden Zivingî'yi, annesinin de gidip yeniden evlenmesiyle babasının öğrencilerinden Şeyh Hasan Findikî³ yanına alır ve kendi evinde bir evladı gibi ona bakar ve kendi medresesinde onu eğitir. Burada birkaç yıl kaldıktan sonra bazı öğrenci arkadaşlarıyla Cizre'ye gider ve orada yaklaşık bir yıl kalır. Burada babasının öğrencilerinden biriyle tanışır ve onun tavsiyesi üzerine, annesinin de onayını aldıktan sonra Tanzih Medrese'sinin müderrisi olan meşhur Bediüzzaman Said Nursî'nin amcası ve aynı zamanda Molla Muhammed'in babası Molla Tahir'den icazet alan Molla Muhammed'in yanına gider. Burada uzun bir süre kaldıktan sonra hocası, Molla Muhammed'i de yanına alarak memleketi Hizan'a gider. Burada öğrenciler arasında Molla Muhammed-i Bûtî veya Yetim Muhammed olarak tanınır, zekâ ve çalışkanlığıyla şöhret bulur.

Molla Abdulğafur'un bildirdiğine göre Molla Muhammed burada bir tek medresede okumamış Hizan medreselerini dolaşmış ve birçoğunda eğitim görmüştür. Aynı zamanda Norşin'e⁴ gitmiş ve burada da uzun süre okumuştur.

Medresede belli bir düzeye gelen öğrenciler hem stajerlik hem de bazı maddi ihtiyaçlarını temin etmek için Ramazan ayında imamı bulunmayan köylere gider imamlık yaparlardı. Bu vesileyle Molla Muhammed de Beşiri'nin bir köyüne gider ve orada Ramazan ayında imamlık yapar. Bu köyde çetin bir kış mevsimini geçirmek zorunda kalan Molla Muhammed, burada ilginç bir adamla karşılaşır. Yabancı olduğu her halinden belli olan bir adam camiye gelir. Abdest alıp camiye gireceği sırada ayağı kayar ve yere düşer. Durumu fark eden Molla Muhammed hemen koşar ve elinden tutup içeri alır. Yaşlı adam camiye girip namaz kıldıktan sonra Molla Muhammed'i çağırır, durumunu ve kim olduğunu sorar ve “Senin bu iyiliğinin karşılığını vereceğim” der. Bu esnada Molla Muhammed de “Bana dua etmekten başka ne mükâfat verebilir ki” diye kendi kendine söylenir. Sonra yaşlı adam ona “Silvan civarında Molla İbrahim Kenanî⁵ diye büyük bir müderris var. Sen onun yanına git geri kalan eğitimini onda gör” der ve oradan ayrılıp gider.

Bundan sonra Zivingî sabredemez ve yaşlı adamın bahsettiği Molla İbrahim'i aramaya başlar ve sonunda onu bulup öğrencileri arasına katılır. Molla Muhammed'in en çok sevdiği, ilmine ve ahlâkına hayran kaldığı hocası bu zat olur. Sahip olduğu ahlak ve kişiliğini bu hocasına ve sık sık hocasının yanına gelen değerli dostu Şeyh Abdurrahman el-Aktepî'ye⁶

² Bunun için kendilerine minnettarım. Zikri geçen bu zatların kendi elleriyle ve büyük bir aşkla yazdıkları notları bir belge olarak kabul edip arşivimde muhafaza edeceğim.

³ Bu zat medrese eğitimini Molla Muhammed'in babası Molla Tahir'de tamamlamış ve ondan icazetini almıştır. Eruh'un Fındık nahiyesinde medrese hizmetlerini yürütmüş ve 1931 de Fındık'ta vefat etmiştir.

⁴ Norşin bu günkü Bitlis ilinin Güroymak ilçesinin yaygın olan adıdır. Eskiden beri burada medrese eğitiminin yanı sıra Nakşibendî Tarikatı usulüne göre irşat faaliyetleri yürütülmektedir.

⁵ Bölgede hâkimiyet süren Zilan şeyhlerine karşı çıktığı için kimse onu köylerinde barındırmaya cesaret etmiyordu. Nihayet Akuba köyündeki bir keşiş onu kendi köyüne alır ve yardım etmek ister. Fakat maddi durumu pekiyi olmadığı için bölgede otorite sahibi olan bir ağaya durumu arz eder. Ağa da bizim âlimlerimize bir keşiş sahip çıkacak kadar aciz mi kaldık diyerek kendini yadırgar ve Molla İbrahim'i yanına alır, onu şeyhlere karşı destekler. Doğrusu her ne kadar sorup araştırdıysam da Molla İbrahim Kenanî hakkında bundan fazla bilgiye ulaşma imkânını bulamadım. Korkarım o da memleketimizin yetiştirdiği emsali birçok değerli âlim gibi tarihin karanlık sayfaları arasında kaybolup nisyan âlemine karışacaktır.

⁶ Şeyh Abdurrahman el-Aktepî, Şemsuddin er-Ruhî diye bilinir. Meşhur Şeyh Hasan en-Nürânî al-Halidî'nin oğludur. Hicri 1270 yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Aktepe köyünde doğmuştur. Babası Nakşibendî

borçlu olduğunu söyler. Yaklaşık beş yıl bu hocasından Sinan Köyünde okur ve icazetnamesini Usamuddin-i Sani diye nitelendirdiği bu hocasından alır ve tekrar memleketine döner. Atalarının tedrisat yaptığı Ağaçyurdu/Zıvıngaşıkaka köyündeki Şeyh Davud Medresesine döner ve Koçtepe/Heste köyünde yaptığı bir yıllık müderrislik hayatını bir tarafa bırakırsak bundan sonraki hayatını tamamıyla bir mağaradan ibaret olan Şeyh Davud Medresesinde öğrenci yetiştirmek ve çiftçilik yapmakla geçirir. Abdurrahman Yusuf'un *Botan müderrislerinin piri diye nitelendirdiği*⁷ Molla Muhammed, arkasında misyonunu sürdüreceği binlerce talebe bıraktıktan sonra 03.08.1971 tarihinde tedavi gördüğü Ankara'da rızasını kazanması uğruna mücadele verdiği Rabbine kavuşur.

Hayatında olduğu gibi öldükten sonra da kimsenin rahatsız olmasını istemedi ve 90 yılı aşkın havasını teneffüs ettiği toprağıyla, taşıyla, ağaçlarıyla, dağ ve vadileriyle adeta birleştiği köyü yerine öldüğü yerde defnedilmesini vasiyet etti. Nitekim vasiyeti doğrultusunda Ankara'da Karşıyaka Mezarlığında defnedildi.

MOLLA MUHAMMED'İN SOSYAL HAYATI

Molla Muhammed, bir müderris, bir çiftçi ve aynı zamanda bölgede kendisine davaların getirildiği tek merci idi. O, halk ile iç içe yaşardı. Onlardan biriydi. Misafirperver, mert, yiğit, nükteci ve aynı zamanda heybetli biri idi. Giyimi kuşamı gayet sade, yaşantısı da çok basit idi. Fakat buna rağmen bütün bölge ona muhtaçtı, ağzından çıkan her kelime bölge halkı arasında bir kanun gibiydi, fetvalarına itiraz edilmezdi. Gün gelirdi bölgede tüm maddi gücü ellerinde bulunduran ağalar dahi kimi sorunlarının çözümü için kendisine müracaat ederlerdi. Akranı sayılan ulema arkadaşları arasında temayüz ettiği sosyal hayatını şöyle bir tasnife tabi tutmamız mümkündür:

a-Bir Çiftçi Olarak Molla Muhammed

Molla Muhammed'in geçimini sağlamada izlediği yol, akranı olan âlim ve medrese hocalarından farklıydı. Akranları genelde geçimlerini halkın kendilerine verdiği zekât, sadaka ve fitrelerle temin ederlerken, Molla Muhammed bunu tasvip etmemiş ve bu konuda sıradan bir köylü gibi geçimini çiftçilikle sağlamaya çalışmıştır. Hiç kimseden sadaka, zekât, ıskat ve fitre almadığı gibi kendi ektiği tarlaların, bahçelerin gelirinden zekât verirdi. Tarlalarını kendi sürer, eker ve biçerdi. Yani geçimini kendi elinin ektiğinden temin ederdi.

Zivingî geçimini temin etmek için bu işlere girerken hiç kimseden çekinmez ve yaptığı işi kerih de görmezdi. Böylece Molla Muhammed, içinde yaşadığı toplumda iki ayrı kimliğe sahipti; kendisini tedrisata ve ilme vakfeden âlim, fakih ve müderrislik kimliği, diğeri ise çiftçi kimliği.

Müslüman âlimlerinin biyografilerini hatırlamaya çalışırsak çoğunda mükemmelliğin bir tezahürü olan bu gerçeği göreceğiz. İslam dünyasında menkıbeleri anlatılan, her yer ve zamanda kendilerinden övgüyle bahsedilen âlimlerin çoğunun bir mesleği, ziraat veya ticaret gibi bir uğraşısı vardı. Onlar rızıklarını alın terleriyle kazanıyorlardı.⁸

Zivingî, ilmi görevlerin ve maişeti sağlayan görevlerin âlimin yapısıyla ve davranışlarıyla paralel ve uyumlu bir şekilde yürüyeceğine inanıyor ve kendisi de bunu doğal

Tarikatının önde gelen şahsiyetlerindedir. Şeyh Abdurrahman, eğitimini bölge âlimlerinden almıştır. Âlim ve edip olan Aktepe, babasının vefatından sonra âdet olduğu üzere babasının tarikat görevini yürütmeyi kabul etmemiş, ilimle uğraşmayı ve tedrisat görevini sürdürmeyi tercih etmiştir. Aynı zamanda telifle de uğraşmıştır. el-Aktepe'nin şu eserleri bulunmaktadır: Ravdü'n-Na'im(Miraç ve Peygamber natına dair manzum bir eserdir), el-İbriz fi İsbati'l-Kidemi li'l-Kitabi'l-Aziz, Keşfü'z-Zalam fi Akâidi Firaki'l-İslam. 1320/1910 yılında Aktepe köyünde vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.

⁷ Bkz. ez-Zivingî, Yusuf b. El-Hac Hasan, *el-Fıkhü'l-İslamî*, Dar Havser, Erbil, 2005, c.2, s.315(Abdurrahman Yusuf'un babasına dair yazdığı biyografi)

⁸ Bkz. el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *Haza Validî*, Darü'l-Fıkr, Dımeşk, 1998, s. 41-42.

bir şekilde hiç sıkılmadan büyük bir aşkla yaşıyordu. Dini ve ilmi alet ederek halktan maddiyat elde edenlerden nefret ediyordu.

Molla Muhammed özgürlük aşıyordu. Kimsenin güdümünde kalmak istemiyordu. Bunun için bunca sıkıntılara katlanıyordu. Oysa her taraftan kendisine maddi bakımından çok cazip teklifler geliyordu. Başta Cizre şeyhi Şeyh Muhammed Said Seyda⁹ olmak üzere bölgede birçok şeyh ve ağa onu yanlarına davet edip kendisine rahat bir yaşam sağlayacakları vadinde bulunurdu. Hatta Zivingî'nin torunu Siraceddin Kayran'ın anlattığına göre Cizre şeyhlerinden Şeyh Kadri Efendi Molla Muhammed'e "Gel benim medresemde müderrislik yap malımın yarısını sana veririm" teklifinde bulunmuştur. Fakat Üstad bunu da reddetmiştir. Reddetmesinin sebebini de şöyle açıklamıştır: "Onlar benden yapamayacağım bir şeyi istediklerinde yapmazsam kendileriyle anlaşmam, yaparsam bu defa kendimle çelişir ve kendime olan güvenimi kaybederim. Bu yüzden buradaki sıkıntı ve meşakkati oradaki rahatlığa tercih ediyorum."

Zivingî zamanını ikiye bölerdi yarısını tarla, bahçe ve arazilerinde çalışarak, diğer yarısını da medresede öğrencilerine ders vererek geçirirdi. Ancak işin çok olduğu zamanlarda öğrenciler medreseden ayrılır, tarlaya gider, derslerini orada alırlardı. Elbette bu, gelir bakımından onun gün boyunca tarlalarında çalışan diğer köylülerden geride kalmasına sebep oluyordu. Ancak buna rağmen o, köyde gönüllü bir müderris olduğu gibi köy muhtarının da ötesinde bir otoriteye sahipti. Dışarıdan gelen misafirler Molla Muhammed'e konuk olurlardı. Kaymakam, hâkim ve savcı gibi devletin resmi yetkilileri de köye geldiklerinde Zivingî'ye misafir olurlardı.

Zivingî, hayatını oldukça zor ve sıkıntılı bir yaşam içinde sürdürdü. Bölgede akranları arasında onun gibi bir hayat tarzını benimseyen; yani geçimini kendi ektikleriyle sağlayan bir tek kişiyi biliriz o da Molla Muhammed'in köyüne yakın bir köyde yine tedrisat yapan ve daha sonra Şam'a hicret eden önemli arkadaşlarından Molla Ramazan el-Bûtî'dir. Molla Ramazan da tıpkı dostu Molla Muhammed gibi yaşadığı Yağmurkuyusu köyünde bir yandan tarlada ve bahçede çalışırken diğer yandan öğrenci yetiştirir, kimseden zekât ve sadaka almazdı.¹⁰

b-Molla Muhammed'in Kendisine Getirilen Davalara Bakma Yöntemi

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayanlar, genel olarak karşılaştıkları sorunlarını sahip oldukları inanç gereği, dinî adalet çerçevesinde halledilmesini istiyorlardı. Bu yüzden karşılaştıkları sorunlarını ilk başta ilmine ve ahlakına güvendikleri âlimlere arz ederlerdi. Âlimlerden aldıkları cevaba göre resmi makamlara müracaat etmeye gerek kalmadan sorunlarını çözerlerdi. Âlimler bu tür davalara gönüllü ve karşılıksız olarak bakarlardı. Hatta bunu namaz kılmak, oruç tutmak gibi dini bir görev olarak bilirlerdi. Bu çerçevede halkın, Siirt ve çevresinde ilmiyle, ahlakıyla ve adaletiyle şöhret bulan Molla Muhammed'e sonsuz güvenleri vardı ve sorunlarını hep ona arz ederlerdi.

Molla Muhammed, bir dava veya anlaşmazlığın çözülmesi için kendisine gelen insanların beraberinde getirdikleri hediyeleri kesinlikle kabul etmezdi. Getirdikleri hediyeleri kendilerine iade ederdi.

⁹ Şeyh Muhammed Said Seyda, 1889 yılında Cizre'de doğdu. Eğitimini bölgedeki medreselerde tamamladı. Erken yaşta tedrisata başladı. Kırk yaşında iken şeyhi Şeyh Muhammed Nürî'den irşat iznini aldı ve şeyhinin vefatından sonra bölgedeki irşat faaliyetlerini yürütmeye başladı. İrşat faaliyetlerinin yanı sıra binlerce ilim talebesini yetiştirdi. 1968 yılında vefat eden Şeyh Seyda'nın şu eserleri bulunur: *ed-Dabita fi'r-Rabita, et-Te'lif fi't-Te'lif, et-Tasavvuf, Manzumeler, Tenbihü'l-Müstersidîn, el-Mecmeu's-Sağir*. Şeyh Seyda'nın vefatından sonra irşat ve ilim faaliyetlerini oğlu merhum Şeyh Muhammed Nurullah yürüttü. 1984 yılında elim bir trafik kazasında Allah'ın rahmetine kavuşunca ailedeki bu geleneği kardeş Şeyh Ömer Faruk sürdürmeye başladı. Hâlen Cizre'de ve kısmen İstanbul'da bu faaliyetlerini sürdürmektedir.

¹⁰ Molla Ramazan'ın hayatı, düşünceleri ve mücadelesi için bkz. el-Bûtî, *Haza Validî*, Darü'l-Fikr, Dımışk, 1998.

Öğrencilerinin bildirdiklerine göre haftada en az üç veya dört dava gelirdi. Bu davaların mahiyet ve konusu itibariyle genelde kız kaçırma, evlilik, boşanma ve miras gibi aile hukuku ile arazi anlaşmazlıkları ve adi kavgalar teşkil ediyordu.

Kendisine getirilen şer'î davaları dinlerken bu günkü modern mahkemelerde dahi benzerine rastlanamayan modern bir usul takip ederdi; yetişmiş asistan durumunda olan talebelerini çağırır yanında oturturdu. Dava ve şahitlerinin, davalı ve şahitlerinin ifadelerini dinler ve verilen ifadeleri öğrencilerine yazdırırdı. Sonra talebelerine araştırması gereken fıkıh kitapları ve konu ile ilgili bölümleri, kitap ismini, sayfalarını; hatta sayfadaki yerini işaret ederek araştırmalarını emrederdi. Aynı celsede yapılan araştırmaları değerlendirir ve konuyu talebeleriyle müzakere ederdi. Bütün talebeleri ikna oluncaya kadar araştırma ve münazaraları devam ederdi. Talebelerin tümü Seyda'yla birlikte bir netice üzerinde mutabakata varınca kararını öğrencilerinden birine yazdırır kontrol ettikten sonra altına *Hadimu'l-ilm Muhammed ez-Zivingî eş-Şikakî* kimi zaman da hocası Molla İbrahim Kenanî'ye nispeten *Hadimü'l-Kenanî* diye yazar ve imzalar. Arapça yazdığı nüshanın birisini davacıya ve birisini de davalıya verirdi. Fakat ne yazık ki kendi yanında hiçbir nüsha bırakmadığı için şu an bu belgelere ulaşma imkânına sahip değiliz.

Verilen hüküm bir kişi tarafından değil, iştirak eden bütün talebeleriyle birlikte verilmiş olurdu. Böylece verilmiş hüküm hem sağlam olurdu hem de talebeler şer'î davalara bakma usulünü öğrenmiş olurlardı. Bir ihtisas oluşuyordu. Bundan dolayı verdiği hüküm ve fetvalara itiraz yapılmaz; bilakis herkes tarafından kabul görürdü.

Üstadın önemli bir yöntemi şudur ki ister dava olsun, ister fetva olsun kendisine durumunu arz eden herkese hükmü ve fetvayı şifahi olarak anlattığı gibi mutlaka bir kâğıda yazar ve taraflara birer nüsha verirdi.

Üstad mümkün olduğu kadar anlaşmazlıkları örfi olarak çözmeye çalışırdı. Zira başvurduğu kaynaklar birçok sorunu çözmek için yeterli değildi. Halk da kendisine güvendiği için hükmüne rıza gösterirdi. Ancak tarafların ısrarı ve meselenin hassasiyeti üzerine davayı İslam fıkhı çerçevesinde değerlendirir ve bu durumda yukarıda işaret ettiğimiz şekliyle tam bir kadı edasıyla meseleyi ele alırdı.

Üstad fetva vermede katı davranmazdı. Bu bağlamda gerektiğinde Şafii mezhebinin dışındaki mezheplere müracaat eder ve kimi zaman en zayıf görüşü de itibara alırdı. Üstad'ın öğrencilerinden Prof. Dr. Abdulkerim Ünalın şöyle der:

“Her zaman halka en kolay gelecek fetvaları verirdi. Sorulan sorunun cevabı, soranın aleyhine ise, belki lehine fetva verilecek bir soru sorar diye soruyu tekrarlatır ve soranı da, kopya verircesine yönlendirirdi.”

Fetvalarında, helal harama çok karıştığı zaman (*إذا ضاق الأمر اتسع*) “İşler daraldığı zaman genişler” kaidesi mucibince meselenin helal olmasına hükmederdi.

Davalarda zaman aşımı söz konusu olduğu zaman asgari sınır olarak 15 yılı kabul ediyordu ve bu doğrultuda davaları düşürüyordu.

Zivingî'nin şer'î meselelerde başvurduğu kaynakların başında Şafii fikhının temel kaynaklarından biri olan Şihabüddin Ahmed b. Hacı el-Heytemî'nin (ö. 974 h.) *Tuhfetü'l-Muhtac fi Şerhi'l-Minhac* adlı eseri gelmektedir. Zivingî'nin bununla birlikte şer'î meselelerde başvurduğu diğer kaynaklar şunlardır:

a-Şeyh İbrahim el-Bâcurî'nin *Haşiyetün Ala Şerhi'l-Allâme İbn Qâsim el-Ğizzî Ala Metni Ebi Şucâ'*.

b-Seyyid Ebu Bekir el-Meşhûr bi's-Seyyidi'l-Bekrî'nin *İânetü't-Tâlibîn Ala Helli Elfâzi Fethi'l-Muîn*

c-Muhammed Hatîb eş-Şirbînî'nin *Muğni'l-Muhtac İlä Me'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*.

Üstadın büyük oğlu Molla Talha'nın anlattığına göre, Güçlükönak/Basa köyünden (henüz ilçe olmamıştı) bir adam bir kadınla evlenir, akabinde biri bunların süt kardeş

olduklarını iddia eder ve mesele Zivingî'ye götürülür. Zivingî, iddia sahibine bunu nasıl gördüğünü sorar o da “Ben kendi gözlerimle annesinin memelerinden süt içtiğini gördüm” der. Zivingî, tekrar sorar; “Gerçekten ağzını annesinin memelerinde gördün mü?” Yine “evet gözlerimle defalarca gördüm” der. Bunun üzerine Zivingî, “Senin ne işin vardı, gidip elalemin memelerine bakıyordun, git sen fasıksın, şahitliğin kabul olmaz.” dedi. Evli çiftlere de “Gidin nikâhınız geçerlidir. Yolunuz açık olsun” dedi.

Üstad, bölgede başka âlimler tarafından verilen yanlış fetvalara anında müdahale eder ve fetvayı veren kişiyi rencide etmeden mektupla veya bizzat görüşerek düzeltmesini isterdi. Buna örnek olarak muhterem hocam Hattap Eren şöyle söyler:

“Cizre Şeyhi Şeyh M. Said Seyda, Üstad’a çok saygı duyardı. Bununla birlikte bazı fıkhi konularda mektuplaşarak ateşli münazaralara girerlerdi. Münazara konusu olan her hangi bir meselede Üstad’ın yenilgiye uğradığı görülmemiştir. Şeyh Seyda’nın, “Yetim çocukları bulunan bir aileye misafir olunmaz ve onların yemeği yenilmez haramdır” şeklindeki fetvasına karşılık Üstad, “O ailede buluş çağına ermiş ve kendi çabasıyla kazanç elde edecek birileri varsa ihtiyaç nispetinde o eve misafir olunur, yemekleri de yenilir” diye karşı fetva verir. Bunun üzerine Şeyh’in bazı cahil müritleri ustada sü-i zanda bulunmaya çalışmışlardır. O sırada Şeyh’in yaptırdığı Serdahl camii inşaatı için müritler yardım toplamak amacıyla bir köyden, satılıp camiye sarf etmek üzere çok sayıda koyun ve keçi toplamışlardı. Hemen bütün köy halkı bütçesine göre iştirak etmişti. O köyde o sene ölen ve aralarında buluş çağının altında olan birkaç yetimi bulunan bir aileden de bilmeyerek birkaç kuyun kabul etmişlerdi. O sırada köylünün birisi Üstadı ziyaret eder ve bütün köyün Şeyh Seyda’ya yaptıkları yardımı dile getirir. Yetimi sahibi ailenin dahi bir kaç koyun yardım ettiğini söyler.

Bunun üzerine Üstad, Şeyh Seyda’ya bir mektup yazarak durumu şöyle dile getirir:

“Eğer duyduğum doğru ise, sizin falanca köyden falan yetimli aileden almış olduğunuz koyunların parasıyla inşa ettiğiniz camiyi, kendi fetvanıza göre haram mal ile inşa etmişsiniz. Bunun için yıkıp yeni baştan inşa etmeniz, ya da yetimli aileden almış olduğunuz koyunları sattığınız kişilerden aynısını geri alıp yetimlere iade etmeniz gerekir. Aksi takdirde haram mal ile inşa edilen camide ibadet caiz değildir.”

Mektubu götüren elçinin dediğine göre Şeyh Efendi mektubu etrafındaki kalabalık âlim topluluğa okur ve görüş ister. O toplumda aksi cevap veren olmadığından Şeyh Seyda, etrafındaki âlimlere:

“Bizler bu ilim camüsuna karşı koyamayız” şeklindeki meşhur sözünü söyler ve Üstad’ın fetvasını kabul eder.”

Üstad şer’i meselelerde sadece Siirt bölgesinde değil Diyarbakır, Bitlis, Mardin ve Cizre bölgelerinde de tek merci olarak sayılıyordu. Hatta dönemin Eruh hâkimi kendisine hiçbir davanın gelmediğini itiraf ederek Molla Muhammed’e teşekkür mahiyetinde şöyle der: “Allah Molla Muhammed’den razı olsun bana bir iş bırakmamıştır. Mahkemenin kapısına kilit vurup gitsem gam yemem.”

c-Halk Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Karşı Hassasiyeti

Eskiden beri ulema, içinde yaşadıkları toplum arasında meydana gelen anlaşmazlıklara karşı hassas olmaya çalışmışlardır. Ulemaya karşı saygılı olan halkımız da, genelde onların barış ve huzur çağrılarına kulak vermiştir.¹¹

Molla Muhammed de bu şekilde köyün ve bölgenin bütün anlaşmazlıklarına müdahale eder, mutlaka sulhla çözüme kavuştururdu. Anlaşmazlıkları çözmek için uzun mesafeler kat ederdi. Öğrencisi Prof. Dr. Abdülkerim Ünalın, Üstad’ın bu amaçla katır sırtında bir iki günlük yol kat ederek uzaklara gittiğine şahit olduğunu belirtir. Bölgede ağırlığı olduğundan sözüne itimad edilir ve böylece anlaşmazlıklar derhal çözüldü.

¹¹ Bkz. Candan, Abdülcelil, *Ulemanın Gücü*, Ahenk Yayınları, Van, 2003, s. 183–134.

Örneğin, bölgenin tanınmış ve çok etkili olan aynı zamanda bölgeye zamanında hâkim olan bir ağanın oğlunun nişanlısı, başkaları tarafından kaçırılır ve nikâhı kıyılır. Adam Üstad'a müracaat eder, durumun hal edilmesini ister, aksi takdirde meselenin kanla çözüleceğini söyler. Üstad iki aşiret arasında kan dökülmemesi için bir talebesini alır kız kaçırılan tarafa gider ve onları bir gecede ikna eder. Daha sonra Cizre müftüsü meşhur Molla Mahmud'a¹² müracaat eder ve durumu kendisine anlatır. Müftü Bey'in de desteğiyle Molla Muhammed, dini nikâhı kıyan imamı çağırır ve kendisine nasıl bir nikâh kıydığını sorar. "Hanefi mezhebine göre velisiz kıydığını" söyler. Üstad bu meseledeki Hanefi mezhebinin görüşlerini sorar. İmamın bu konuda cahil olduğunu öğrenince nikâhı fesheder ve kızı sahiplerine vererek büyük bir katliama engel olur.

Üstad kimden gelirse ve kime yapılırsa yapılsın kesinlikle haksızlığa karşı sessiz kalmazdı. Yapılan haksızlıklara hem sözle hem fiilen, müdahale edip bertaraf etmeye çalışırdı. Nitekim şu olay onun bu konuda ne kadar cesaretli olduğunu göstermektedir: Bölgede resmi yetkililerden saklanan bir eşkıya varmış. Bölgede inanılmaz haksızlık yapan bu adamın dul bir kadını da rahatsız ettiği söyleniyormuş. Bunu duyan Molla Muhammed eşkıyayı bu yaptıklarından vazgeçmediği takdirde kendisini karşısında bulacağını söyleyerek tehdit etti. Bunun üzerine eşkıya da kendisine haber gönderir ve der ki "Eğer sen benimle uğraşmaktan vazgeçmezsen sana çok zarar veririm, arazilerini ve bahçelerini yakarım." Bunun üzerine köylüler Üstad'a bu şirretli kişiden vazgeçmesini isterler. Ancak Üstad kabul etmez ve "Elinden geleni yapсын benim korkum yoktur" der.

Yine öğrencilerinin bildirdiklerine göre bir aşiret ağası olan Ömer Temer'in bazı adamları bir gece Ziving'e gelip köylülerin hayvan sürülerini peşlerine alıp götürürler. Haber köye ulaşır ulaşmaz Molla Muhammed, götürülen sürünün, zaman zaman kendisine karşı saygısızlık yapan bir köylüye ait olduğu halde hemen çetenin peşine düşer ve herkesten önce onlara yetişip önlerini keser. Güzel bir üslupla sürüyü kendisine teslim etmelerini ister. Ancak tehdit ve hakaretle karşılaşınca yanına aldığı tüfeğini onlara doğrultur ve bir iki mermiyi havaya sıkarak onlarla çatışmaya girer. Onlardan birisi "Ben Ömer Temer'in yaveriyim, kan dökülmeden sürüyü teslim etmem" der. Molla Muhammed de "Ben de Ömer Temer'in babasıyım, ben burada can vermeden sürüyü götüremezsiniz" der. Bu arada karanlık çökmüş ve birbirlerini fark etmeleri neredeyse imkânsızdır. Çakan bir şimşegın etrafı aydınlatmasıyla Molla Muhammed onlardan birisini görür ve ateş ederek yaralar. Bunun üzerine çete yaralı arkadaşlarını bırakıp kaçar. Molla Muhammed sürüyü köye yönlendirdikten sonra yaralıyı alıp evine getirir ve tedavisini yaptırır. Tamamıyla iyileşince ona birtakım hediyeler vererek gönderir. Adam, Ömer Temer'e gider ve durumu tüm ayrıntılarıyla ona anlatır. Bunun üzerine ağa gelir Seyda'dan özür diler.

Molla Muhammed kesinlikle taraf tutmazdı. Zaten halkın ona bu yoğun teveccühü de bundandı. Üstad'ın torunlarından Siraceddin Kayran'ın bildirdiğine göre Dargeçit'te yaşayan Hıristiyan bir aile ile Müslüman bir aile arasında bir bağ konusunda anlaşmazlık çıkar. Bunun üzerine her iki aile Molla Muhammed'e gelir. Molla Muhammed her iki tarafı şahitleriyle birlikte dinledikten sonra Hıristiyan aileyi haklı, Müslüman'ı ise haksız bulur.

Müderreslik Hayatı

Ulaşabildiğimiz materyale göre Molla Muhammed, meslek hayatına doğduğu köyü Ziving'te atalarının medresesi olan Şeyh Davud medresesinde başlar. Burada köyün ileri gelen aile büyüğünün bazı haksızlıklarına karşı çıkar, nasihat ve güzellikle yaptıklarından vazgeçmeyince Üstad onlarla kavga eder. Durumdan haberdar olan civar aşiret yetkilileri

¹² Molla Mahmut Bilge Cizre ulemasından Molla Abdurrahman Hoserî'nin oğludur. 1904 yılında Cizre'de doğdu. 10 yıl kadar ilkokul öğretmenliği, 12 yıl kadar da nüfus müdürlüğü başkâtipliği görevlerinde bulunduktan sonra Birecik, Silopi ve Cizre'de müftülük yaptı. 1974 yılında vefat eden Bilge'nin basılmış şu eserleri vardır: *Ay Risalesi, Resül-i Ekrem Muhammed Mustafa'nın Nüfus Cüzdan Hüviyeti, Hz. Nuh ve Tufan ve Yezidiler.*

Üstada destek olmak için olurlarını beklerler. Fakat huzursuzluğun büyümemesi için Üstad talebeleriyle birlikte Dicle Nehri kıyısında bulunan Koçtepe/Xeste köyüne göç eder. Burada da prensiplerinden taviz vermeyen Üstad köyün dini vecibelerini, toplumsal ve sosyal görevlerini o çok güvendiği talebelerine emanet ederek, tedrisata devam eder. Bir müddet kaldıktan sonra bir gün köyün ileri geleni şöyle der:

“Bu ne biçim hocadır? Ne önümüzde namaz kılıyor, ne evimi ziyaret ediyor ve ne de işlerinde bana danışıyor, böyle hoca mı olur?”

Üstad bu sözlerden çok etkilenir ve hemen belli başlı talebelerini çağırarak, Ziving’e dönme konusunda onlarla istişare eder. Talebeler, içinde tedrisat gördükleri mağarayı çoktan özlemişlerdi. Hemen dönmeye karar verirler. Bunun üzerine Zivingî köylülere şöyle der:

“Ben bu köyünüze camide namaz kıldırmak için gelmedim, öğrenci yetiştirip tedrisat için geldim. Kendi köyüme gidiyorum. Allah’a ısmarladık.”

Bundan sonra Zivingî öğrencilerini de yanına alarak hemen köyden ayrılır ve kendi köyüne döner. Burada ömrünün sonuna kadar atalarının medresesinde tedrisata devam eder.

Anlaşılan o ki, daha ilk başta Molla Muhammed, hocası Molla İbrahim Kenanî’den ilim icazetini alınca, arkadaşları gibi bir köye gidip imamlık yapmayı ve bu arada imkânlar el verirse talebe yetiştirmeyi düşünmemiştir. Onun düşündüğü tek şey, medresesini kurup talebe yetiştirmektir. Bu yüzden göç ettiği Koçtepe köyünde bu idealini gerçekleştirmesine yönelik itiraz seslerini işitince hemen köyden ayrılmış ve bu idealini kendi imkânlarıyla gerçekleştirmek için köyüne dönmüştür. Tıpkı selef âlimler gibi hiç kimseden sadaka, zekât veya maaş almadan sıradan bir köylü gibi çiftçilikle geçimini sağlamaya çalışmanın yanı sıra ilmini yaymaya ve talebe yetiştirmeye başlamıştır.

Öğrencileri, Seyda Molla Muhammed’in 60 yıl kendi köyü olan Ziving’te tedrisat yaptığını ve onun cami cemaatine, öğrencilerine veya başka herhangi birilerine imamlık yapmak suretiyle namaz kıldırmadığını ifade ederler. Bu görevi sürekli camide ikamet eden öğrencileri yerine getirirlerdi; Cuma namazı dâhil beş vakit namazı da öğrenciler kıldırırlandı, Zivingî ise cemaatten biri olarak boş gördüğü yerde saf tutar, öğrencilerinin arkasında namazını eda ederdi. Vaktini ya çiftçilik veya derste ya da her taraftan kendisine gelen şer’i davalara bakmakla geçirirdi.

Medreselerdeki ilkel hayat şartlarından ötürü Molla Muhammed gibi fıkıh, nahiv, sarf, belagat ve mantık ilimlerinde derya olan âlimler telif ile nadiren ilgilenmişlerdir. Molla Muhammed’e neden telif yazmıyorsun diye sorulduğunda “Geçimimi kim sağlayacak?” diye cevap vermiştir. Prof. Dr. M. Halil Çiçek, medreselerdeki bu sıkıntıyı şöyle dile getirmektedir:

“Hocaların zamanlarının çoğu öğrenciye ders vermekle geçtiği için, bazı medreselerde tedrisat sabah namazından neredeyse aralıksız bir şekilde akşama kadar sürüyordu. Böyle olunca hocaların araştırmaya, telif ve tasnife zamanı kalmıyordu. İlmî araştırma ve tetkikler yapılmadığı için de yalnızca öncekilerin yazdıklarıyla yetiniliyordu.”¹³

İlmî Kişiliği

Molla Muhammed, kendi döneminde medreselerde yaygın olan ilim dallarıyla ilgili dersleri muhtelif hocalardan aldı. Eğitimini Cizre, Bitlis ve Diyarbakır gibi ilim merkezlerinin en muteber medreselerinde sürdürdü. Siirt’in meşhur ve köklü medreselerinin başında gelen Tanzih Medrese’sinde¹⁴ de eğitim aldı.

¹³ Çiçek, M. Halil, *Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri*, Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Cizre Kaymakamlığı, 1999, s. 132.

¹⁴ Tarih kitaplarında Tanza diye geçer. Antik bir şehir olup şehrin Kehluk adında bir de kalesi bulunuyor. Bu şehirdeki medrese Tanza veya Tanzih medresesi diye bilinir. Çok zengin vakfiyeleri bulunan bu medresede denildiğine göre sürekli 400–500 öğrenci bulunuyordu. Öğrenci ve medrese giderleri medresenin vakfiyesi olan civardaki nehir kıyısında bulunan köylerin arazi, bahçe ve bağlarından temin edilen gelirden karşılanıyordu.

O gün medreselerde yaygın olarak okutulan ilimlerden Arap dili gramerine yönelik sarf, nahivin yanı sıra meânî, bedî' ve beyân gibi belagata dair ilimleri, mantık, vad', kelâm, fıkıh usulü, Şafii fikhî, tefsir, hadis, ferâiz ve siyer ilimlerini de okudu.

Fakat Molla Muhammed, atmış yılı aşkın medrese hocalığı sırasında, medresede yürütülen eğitim sistemi gereği olarak müfredatta yer alan kitapları okutmak zorunda kalmış, dolayısıyla daha çok Arap dili grameri, belagat, kelâm ve mantık ilimlerinde ciddi bir birikim elde etmiştir. Sıra kitaplarının dışında Şafii fikhında da çok mahir olan Üstad, bunu civar köy, kasaba ve illerden kendisine getirilen davalara borçludur. Halkın ne zaman, nerede ve hangi konuda anlaşmazlıkları olmuşsa, çözümü için başvurdukları tek merci Molla Muhammed idi. Molla Muhammed de ister istemez tümüyle Şafii mezhebine mensup olan halkın dinî ve içtimaî sorunlarını mezhep fetvaları çerçevesinde çözmeye çalışırdı. Fakat gerektiğinde diğer mezheplere de başvururdu.

Ancak talebelerinden aldığımız bilgiye dayanarak Zivingî'nin tefsir, hadis, hadis usulü, İslam tarihi vb. ilimler alanında pek yetkin olmadığını söyleyebiliriz. Bu elbette medresedeki eğitim sisteminden kaynaklanmaktadır. Zira hoca seçme hakkının tamamıyla öğrenciye bırakıldığı medreselerde öğrenci, dilediği zaman medreseden ayrılıp başka bir yere gidebiliyordu. Öğrencinin İslamî ilimleri öğrenmek için öncelikle Arapça öğrenmesi gerekiyordu. Bu da öğrenciyi daha çok âlet denilen gramer, belagat, mantık ve adâb ilimlerine yönlendiriyordu. Böylelikle esas öğrenilmesi gereken İslamî ilimler geri planda kalıyordu.

Üstad medresede kendi gördüğü eğitim sisteminin aynısını takip ediyordu. Zaten bunun dışına çıkması da o günün şartlarında hemen hemen imkânsızdı. Zira piyasada bırakın yeni kitapları, eski kitapları dahi elde etmek oldukça zordu. Öğrenciler, okuyacakları kitaplara, elle yazarak istinsah yoluyla sahip olabiliyordu.¹⁵ Bölgede Arapça kitap satan kitapçıları hemen hemen hiç yoktu, var olanlar da medreselerde revaçta olan kitapların dışında nadiren kitap bulunduyorlardı.

Medresede İzlediği Eğitim Sistemi Ve Arapça Öğretme Yöntemi

Genellikle Doğu ve Güneydoğuda özellikle Siirt ve çevresinde bulunan medreselerde eğitim, sıraya konulmuş bir dizi kitapları hocadan ferdi tarzda okumak suretiyle yapılıyordu.¹⁶ Molla Muhammed de kendi medresesinde aynı yöntemi takip ederek öğrenci yetiştirirdi.

Medresede en çok önemsenen ilimler, Arap dili ve belagatine yönelik ilimlerdi. Bu sadece Molla Muhammed'in kendi medresesinde takip ettiği bir yöntem değildir. Bu yöntemi, Arap olmayan bütün Müslüman topluluklarda da görürüz. Bunun sebebini M. Said Ramazan el-Bûtî şöyle açıklıyor:

“Kürtlerin İslamî ilimler arasında en çok âlet dedikleri nahiv, sarf, belagat önem vermelerinin sebebi, bu ilimleri iyice hazmetmeden diğer İslamî ilimleri hakkıyla öğrenmenin mümkün olmadığı kanaatine sahip olmalarıdır. Bu engeli ortadan kaldırmak için ilk başta Arapça'ya dair ilimleri öğrenmek gerekir. Bu ilimlerin başında Arapça'yı telaffuz etmenin anahtarı konumunda olan ve sarf denilen iştikak ilmi gelir. Meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin

Sonradan bu vakfiyelerin bölgede yetkin ve dinî otoriteye sahip bazı ailelerin bir şekilde bu vakfiyeleri üzerlerine geçirdikleri söyleniyor. Aynı zamanda burada Cizre mirlerinden Mir Nasruddin'in aile mezarlığı da bulunur. Bkz. El-Vakidi, Muhammed b. Ömer, *Futuhu'l-Cezire*, Thk. Abdulaziz Feyyad Harfuş, Darü'l-Beşâir, Dınişk, 1996, s. 199, 208; İbn Şeddad, *el-Alaku'l-Hatıra*, Thk. D. Sami Dehhan, Dınişk, 1962, III, 349; İbn el-Ezrak, *Meyafarkîn ve Amed Tarihi*, trc. M. Emin Bozarlan, İst. 1990, s. 107. Yakut el-Hamavi, bu günkü idari yapılanmaya göre Eruh'a bağlı bir köy olan Tanza hakkında şunları kaydediyor: Tanza Cizre yakınlarına düşen bir şehirdir. Kadı Ebu Bekir Muhammed b. Mervan b. Abdullah et-Tanzî ve Vezir Ebu Abdullah Mervan b. Ali b. Selame et-Tanzî bu şehre nispet edilirler.(Bkz. Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-Büldan*, IV, 43-44.

¹⁵ Bkz. Eroğlu, M. Şerif, *Bütün Yönleriyle Arabkendi*, Kent Yayınları, İst. 2004, s. 63.

¹⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Çiçek, M. Halil, *Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri*, Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Cizre Kaymakamlığı, 1999; Eroğlu, M. Şerif, *Bütün Yönleriyle Arabkendi*, Kent Yayınları, İst., 2004.

de bu problemi çözmeye önemli bir katkısı vardır. Akide ve tefsir ilimlerinde başvurdukları kaynaklar mantıkî delillerle, münazara ve vad' üsluplarıyla sunulduğu için bu ilimlere de şiddetle ihtiyaç duyarlar. Zira ellerindeki kaynakları anlamak için bu ilimleri bilmek şarttır."¹⁷

Öğrencinin medrese eğitimine başlaması için daha önce en az Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumuş olmalıdır. Genel olarak öğrenciler, Kur'an-ı Kerim ile birlikte şu eserleri okuduktan sonra medreseye katılırlar:

a-Şeyh Ahmed Hani'nin Kürtçe olarak iman esaslarına dair yazdığı *Ekîda İmâne*.

b- Şeyh Ahmed Hani'nin manzum olarak ele aldığı Arapça Kürtçe sözlük olan *Nübihara Piçûka*.

c-Molla Halil es-Siirdî el-Hîzanî'nin iman esasları ve ahlâka dair manzum olarak ele aldığı *Nehcü'l-Enam*.

d-Molla Hasan Bateyî'nin hazırladığı *Mevlûd*.

Bundan sonra eğitimini sürdürmek isteyen öğrenciler, bölgedeki medreselerden birine gider ve bilinen klasik medrese eğitimini sürdürür. Molla Muhammed'in mederesesinde takip edilen yöntem, diğer medreselerden pek farklı değildi. Medreseye yeni başlayan bir öğrenci, ilk olarak sarf ilminin en önemli konusu olan fiil çekimini öğrenmeye başlar. Sonra bu ilmin diğer konularına derinlemesine girer. Bu bağlamda aşağıdaki eserleri okurdu:

a-Molla Ali Taramahî'nin Sarf ilmine dair Kürtçe olarak yazdığı *Tesrifâ Kurmanci*,

b-Müellifi bilinmeyen *Binaü'l-Efal*

c-İzzeddin ez-Zencanî'nin (ö.655/1257) *el-İzzi fi't-Tasrif*

Bundan sonra öğrenci, nahiv ilmini öğrenmeye yönelir ve bu konuda Doğu medreselerinin dışında pek kimsenin kullanmadığı birtakım zor kitapları belli bir sıraya göre okur. Bu kitaplar da sırasına göre şöyledir:

1-Abdulkahir el-Cürcanî'nin *el-Avamilü'l-Mie*,

2-Molla Yunus el-Irkıtî'nin Arapça'daki zarflar hakkında Kürtçe olarak hazırladığı *Zuruf* ve *el-Avamilü'l-Mie* kitabının besmeleden 'mietü amilin' cümlesine kadar olan kısmının irabını yapan *Terkip*

3-Saduddin lakabıyla bilinen bir zat tarafından hazırlanan *el-Evamilü'l-Mie* kitabının şerhi olan *Sadullah es-Sağir*

4-Fahrüddin Ahmed b. Hasan el-Çarbürdi (ö. 749 h.) tarafından hazırlanan *el-Muğni* ve talebesi Bedrüddin Muhammed b. Abdurrahim el-Bilâlî tarafından hazırlanan şerhi *Şerhü'l-Müğni*

Bundan sonra öğrenci, tekrar sarf ilmine döner İzzi'nin şerhi olan Saduddin et-Teftazanî'nin hazırladığı *Saduddin/Sadini* adlı eseri okuyup tekrar nahiv ilmine dair kitaplara dönerdi. Sırasıyla şu kitapları okurdu:

5-Ebu's-Sena Ahmed b. Muhammed ez-Zîlî tarafından İbn Hişam'ın *el-İrab An Kavaidi'i'l-İrab* adlı eserine yapılan şerh olan *Hellu'l-Maakid Şerhu'l-Kavaid*,

6-Sadullah el-Berdaî'nin *Hedaiku'd-Dekâik*(*Sadullah el-Kebir*),

7-Adalı Mustafa Efendi'nin *Netâicü'l-Efkar*

8-Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî'nin Cemalüddin Muhammed b. Malik tarafından hazırlanan *el-Elfiyyesine* yazdığı şerh olan *el-Behcetü'l-Mardiyye fi Şerhi'l-Elfiyye*,

9-Abdurrahman el-Cami'nin İbn Hacib'in *el-Kâfiyyesine* şerh olarak yazdığı *Molla Cami* adıyla bilinen *el-Fevaidü'd-Diyaiyye fi Şerhi'l-Kâfiyye*. Öğrenci *Molla Cami*'yi okurken özellikle aşağıdaki haşiyeleri mutalaa ederdi, kimisi de bir kısmını ders olarak okurdu:

a-*Haşiyetü Abdulğafür el-Larî Ala'l-Fevaidi'd-Diyaiyye fi Şerhi'l-Kâfiyye*,

b-*Haşiyetü Abdulkhakim es-Seyalekütî Ala Haşiyet Abdulğafur el-Larî Ala Şerhi'l-Kâfiyye*,

c-*Haşiyetü Abdulkhakim es-Seyalekütî Ala Avahiri'l-Cami*

¹⁷ Bkz. El-Butî, *Haza Validî*, s. 16-17.

d-Muhammed Rahmi el-Ekînî'nin *Akddu'n-Namî Ala'l-Cami*

Nahiv ilmine dair sıra kitapları bitince öğrenci mantık ilmine döner ve sırasıyla şu eserleri okurdu:

1-Molla Halil Siirdî el-Hîzanî'nin *İsağücîsi*,

2-Muhmud b. Hafız el-Meğnisani'nin, Ebherî'nin *İsağücisine* yazdığı şerh olan *Muğni't-Tullab*

3-Husamuddin Hasan el-Katî'nin Ebherî'nin *İsağücisine* yazdığı şerh olan *Hüsam-i Kati (Semkati)* ve haşiyesi *Muhyüddin*,

4-Molla Fenarî'nin Ebherî'nin *İsağücisine* yazdığı geniş bir şerh olan *Fenari*

5-Ahmed b. Muhammed b. Hıdır tarafından *Fenari* üzerine yazılan bir haşiye olan *Kavlü'l-Ahmed*,

6-İsmail Gelembevî'nin *Gelembevi fi'l-Mantık*,

7-Muhammed b. Ebi Bekr Saçkalı Zade'nin vad' ilmine dair yazdığı *el-Velediyye*,

8-Mesudî'nin adab ve münazaraya dair *Uluğ* adlı eseri,

9-Müftizade'nin adab ve münazaraya dair *Huseyni* adlı esere yazdığı şerh

Bu merhaleden sonra öğrenci belagat, vad' mantık, akaid ve fıkıh usulüne dair sırasıyla şu kitapları okurdu:

1-Usamuddin İbrahim b. Muhammed'in *Usam fi'l-İstiâra*,

2-Ali Kuşçu'nun Adududdin el-İcî'nin *Risaletü'l-Vad'* adlı eserine yazdığı şerh

3-Usamuddin İbrahim el-İsferayînî'nin Ebu'l-Kasim el-Leysî es-Semerkindî'nin *el-Feride* adlı eserine yazdığı şerh

4-Kutbüddin Muhammed b. Muhammed er-Razî tarafından Necmüddin Ömer b. Ali el-Kazvinî(493/1493)'nin mantık ilmine dair yazdığı *Şemsiye* metnine yaptığı bir şerh olan *Tahrirü'l-Kavaidi'l-Mantığıyye fi Şerhi'r-Risaleti's-Şemsiyye*,

5-Teftazanî'nin Ömer b. Muhammed en-Neseffî'nin *el-Akaid* adlı eserine yazdığı şerh olan *Şerhü'l-Akaid*,

6-Teftazanî tarafından, el-Kazvînî'nin *Telhisü'l-Miftah* adlı eserine yazılan *Muhtasaru'l-Maanî* adlı meşhur şerhi

7-Tacüddin Abdulvahhab İbn Sübkî'nin yazdığı *Cemü'l-Cevami'* adlı metnine Celalüddin el-Mahallî'nin kaleme aldığı *el-Bedrü't-Tali' fi Halli Cemi'l-Cevami'* adlı şerh.

Bu arada öğrenci sarf ve nahiv ilmine dair sıra kitaplarını okurken bunların yanında Şafii fıkına dair sırasıyla şu kitapları da okurdu:

a-Kadı Ebu Şüca' Ahmed b. Hüsyin el-İsfahanî'nin *Ğayetü'l-İhtisar*,

b-İbn Kasım el-Ğazzi'nin *Ğayetül-İhtisar'a* yazdığı şerh,

c-Abdulaziz el-Milibarî'nin *Fethu'l-Müîn bi Şerhi Kurreti'l-Ayn bi Mühimmatı'd-Din*,

d-Şeyh İbrahim Bacürî'nin, İbn Kasım el-Ğazzî'nin *Ğayetü'l-İhtisara* yazdığı şerhin haşiyesi,

e-Muhyüddin en-Nevevî'nin *Minhacu't-Talibîn*

f-Şeyh Zekeriyya el-Ensarî tarafından hazırlanan Nevevî'nin *Minhacü't-Talibîn* eserinin muhtasarı olan *el-Menhec*,

g-Şerefuddin Yahya b. Nureddin Musa el-Amerî'nin manzum olarak hazırladığı *Nihâyetü't-Tedrib fi Nazmi Ğayeti't-Takrib*. Molla Muhammed öğrencilerine bu manzum eserin özellikle muamelat bölümünü ezberletiyordu.

Bu esnada tefsir olarak Suyuti'nin *Celaleyn Tefsirini* de okurlardı.

Bundan sonraki merhaleden ise öğrenci; tefsirde Nasirüddin Abdullah b. Ömer el-Beydavî'nin *Envârü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil*, Şeyh Ahmed es-Savî'nin *Celaleyn*

üzerinden yazdığı haşiyesini, hadiste Ebü Zekeriya Yahya en-Nevevî'nin *Riyadü's-Salihîn min Kelami Seyyidi'l-Mürselîn*'i ve fâraiz ilmüne dair de *Feraidü'l-İcazi* okurdu.¹⁸

Bir öğrenci yukarıda anlattığımız müfredatı bu şekilde bitirdiği zaman “müntehî” sayılıp hocasından icazetname almaya hak kazanıyordu. İcazetname için bir tören düzenleniyordu. Fakat Molla Muhammed prensip olarak kimseye icazetname vermiyordu. Müntehî olan talebelerinden icazetname almak isteyenler, gidip başka bir hocadan gelenek olarak bir iki ders alıp icazetname alıyordu. Bu şekilde Molla Muhammed 60 yılı aşkın tedrisat hayatında bir kişi hariç hiçbir öğrenciye icazetname vermemiştir. İcazetname verdiği öğrencisinin ilginç ve ibret verici bir hikâyesi vardır. Bu hikayeyi çalışmamızın ileriki bölümlerinde görebilirsiniz.

Zivingî'nin Ders Verme Yöntemi

Şimdi de Zivingî'nin yukarıda takip ettiği sıra kitaplarını nasıl okuttuğunu ve bu yöntemle öğrencilerine Arapça'yı nasıl öğrettiğine bakalım.

Zivingî'nin önemli öğrencilerinden Salih Çakay, Seyda'nın ders verme yöntemini şöyle anlatır:

“Hocam Molla Muhammed'in ders verme üslubu akranları olan medrese hocalarınınkinden farklıydı. Çok tatlı bir takrir usulü/anlatım tarzı vardı. Öğrenci Molla Cami kitabına geldiği zaman artık onu serbest bırakırdı. Yani öğrenci kendisi ibareyi okur ve açıklardı, muhtemel itiraz ve soruları Seyda yöneltir öğrenci cevaplardı. Bu şekilde Seyda kuşların yavrularını uçmaya alıştırdığı gibi öğrencilerini yetiştirir, eğitirdi. Biz bu yöntemi başka hocalarda görmedik.”

Öğrencisi Abdulkerim Ünalın şöyle der:

“Üstad, derse başlamadan önce öğrencinin o gün tahminen okuyacağı yere kadarki kısmı özet olarak anlatır, böylece öğrenci dersin ana hatlarını kavramış olurdu. Ondan sonra dersi ciddi bir şekilde anlatmaya başlardı. Öğrenci ilk anlatımda anlayamadığı takdirde ikinci defa yine ciddi anlatır, öğrenci yine anlayamıyorsa konuyu, öğrencinin anlayabileceği şekilde latifeli örneklerle anlatırdı. Bu tavrı son derece dikkatimi çekmişti. Onun anlatımı ile orta zekaya sahip birinin dahi anlamaması mümkün değildi.”

Aynı noktayı vurgulayan Molla Salih Çakay da bu konuda şöyle der:

“Öğrencinin anlama kabiliyeti zayıf olsa dahi Seyda aklî veya pratik bir misalle meseleyi zihnine yerleştirirdi. Bu konuda çok sayıda örnek verebilirim. Örneğin bir gün bir öğrenciye sarf dersinin müzari fiili konusunda ders veriyordu. Öğrenci “Hocam neden bu fiile müzari fiili denilmiştir ve bütün fiiller mebni iken neden bu murabtır?” diye sordu. Seyda şöyle açıkladı: çünkü müzari benzeyen demektir. Bu fiil de birçok yönde isim-i faile benzediği için ona müzari demişlerdir. Öğrenci, “Hocam ben pek anlayamadım.” dedi. Seyda, “Evladım dinle beni, bir örnekle sana açıklayayım: Müzari fiili, ism-i failin ziyaretine gider ve ona der ki ben sana hediye olarak amel etme yetkisini getirdim. İsm-i fail de ona der ki ben de sana irabı veriyorum. Çünkü fiilde asıl olan amel etmektir. İsimde de asıl olan murab olmaktadır.”

Ayrıca Molla Salih şu örneği de verir: İbn Malik'in *el-Elfiyye*'sinde şu beyt geçer:

والاسم منه معرب ومبني لشبه من الحروف مدني

İsimlerin bir kısmı murab, bir kısmı ise kendisini harfe yaklaştıran bir benzerlikten dolayı mebnidir.

Öğrenci hocaya sordu: “Hocam neden ismin mebni olmasının illeti var da murep olmasının illeti yoktur?” Seyda şöyle açıkladı: “Evladım! Muhammed İsa Zivingî Zivinglidir. Kimse ona Ziving'te ne işin var” demez. Fakat Salih Dihî'ye niçin Zivingtesin” derler.

¹⁸ Doğu ve Güneydoğu medreselerinde okunan sıra kitapları ve bu kitapların müellifleri hakkında geniş bilgi için bkz. El-Harranî, İbrahim, *Tuhfetü'l-İhvan el-Medresiyeye fi Teracümi Ba'di Musannifi'l-Kutubi'd-Dirasiyye*, 1427, b.y.y.

Yine bir başka öğrenci, “Hocam mefhum ve masadaka nedir?” diye sordu. Seyda şöyle açıkladı: “Evladım! *الفعل ما دل على معنى في نفسه مقترنا باحد الازمنة الثلاثة*/Fiil, üç zamandan birini ifade etmenin yanı sıra kendi zatında bir manaya delalet eden kelimedir” şeklindeki ifade mefhum, ضرب ise onun masadaki'dır.”

Ders verme usulünü önemli öğrencilerinden emekli vaiz Hattap Eren şöyle anlatır:

Ustad yaşlı idi. (yanında bulunduğumuz sırada kendi ifadesiyle 85 yaşında idi) Medresede veya tarlada yere diz çöker, yorulduğunda da sağ dirseğini yere koyarak (ki dirsekleri nasırlaşmıştı) avucunu da yüzüne destek ederek kibleye doğru oturur, talebesini de yanına alır, böylece ders verirdi. Genelde medresede mutat olarak okunan sıra kitaplarını okuturken ferdi olarak okutur talebeden gelecek her türlü soru ve bazen itirazlara ciddiyet ve vakarla cevap verir, talebesini ikna ederdi. Yetişkin ve zeki olan talebeleriyle ders konusunda münazaradan çekinmezdi. Talebelerine o imkânı sağlardı. Tefsir, hadis, fıkıh gibi tali dersleri okuturken halkaya iştirak eden talebelere topluca ders verirdi.

Derse başlarken talebenin zeka ve kavrayış gücünü göz önünde bulundururdu. Besmele, hamdele ve salveleden sonra, talebenin alabileceği kadarı kafasında tasavvur ettiğinden okunacak ders miktarını kitaba bakmadan irticalen taktir eder, dersin mefhumunu anlatır, “Dersin bundan ibarettir” der. Daha sonra dersin ibaresini cümle cümle okur, manasını Kürtçe olarak açıklardı. Talebenin dersi takip edip etmediğini, anlayıp anlamadığını anında sezer ve talebenin dikkatini çekerdi. Talebeden okuyacağı derse önceden mutlaka hazırlamasını ister, dersi mütalaa etmeyip hazırlanmayan o gün dersini vermezdi. Böylece talebe mahcup olduğundan bir daha hazırlamadan derse iştirak etmezdi. Talebe okuyacağı derse önceden hazırlanır, okuduktan sonra da tekrar gözden geçirir, ezberlenmesi gereken metni ezberlemek mecburiyetindeydi. Kışın dersler medresede görülür, diğer mevsimlerde Seyda'nın çalıştığı tarla, bağ ve bahçelerinde görülürdü. Hem çalışır hem de okuturdu. Tarlayı sürerken gözü sapanda kulağı talebesinde idi. Bir hafız hoca, talebesini ezberden dinlediği gibi Üstad da medrese ilimlerinde okutulan kitapları okuturken talebe bir kenara oturur, kendisi eli sapanda tarlanın bir ucundan diğer ucuna gider gelirken hem dinliyor hem de açıklıyordu.”

Metin ezberleme yöntemi tüm Doğu ve Güneydoğu medreselerinde vazgeçilmez bir yöntem olduğundan Molla Muhammed de bunu çok önemserdi. Ancak yine de metinlerin uzun olmasından şikâyetçi idi. Kısa kısa kaidelerin ezberlenmesinin yeterli olduğunu düşünüyordu. Bunun için zaman zaman yetişkin öğrencilerine şöyle derdi: Keşke talebeye koca koca kitapları okutmaktan ve uzun metinleri ezberletmektense, sarf olsun nahiv olsun veya başka ilimlerden olsun her gün bir kaideyi ezberletseydim. Kanaatimce bu kâfi gelirdi ve o kadar zaman da almazdı. Hocasının bu sözüne binaen öğrencisi Hattap Eren, Eruh'ta açtığı medresede Ali el-Cazim ve Mustafa Emin'in hazırladığı *en-Nahvu'l-Vadih* kitabını okutup kaidelerini ezberletirdi.

Ayrıca, Seyda zaman zaman öğrencileri kontrol amacıyla medreseye gelir, mütalaa ve müzakere yapıp yapmadıklarını öğrenirdi. Seyda öğrencilere şöyle derdi: Eğer siz gereği gibi tahsil etmezseniz Allah'a, bana, köylülere ve ailelerinize ihanet etmiş olursunuz.

Seyda ayrıca mütevazı olmasına rağmen çok heybetliydi. Onu gören saygı duyardı ve korkardı. Yalnız kaldığı zaman sürekli kendi içinde ilmi problemleri çözmeye çalışırdı ve bunu yaparken sürekli dudakları oynardı.

Öğrencilerini büyük bir ustalıkla kendisine bağlamayı bilirdi. Zira kendini bir üstad değil, talebelerden bir talebe olarak görür, seviyelerine iner, morali yükseltmek için bazen onlarla şakalaşır, mizahlarda bulunurdu. Fakat ilim ve üstadlık vakarını yitirmezdi. Onlara üstad şefkatini gösterir ve yetişmeleri için bütün istirahatını feda ederdi ve daima talebeleriyle uyum içindeydi.

Zivingî ve Tarikatlar

Molla Muhammed Zivingî'nin yaşadığı ve eğitim gördüğü Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde toplumu yönlendiren, sevk ve idare eden iki otorite vardı. Bu iki otorite öyle bir uyum içinde işlerini yürütüyordu ki aralarında ufacak bir çatışma veya anlaşmazlığın meydana geldiğine rastlamak nerdeyse imkânsızdı. Bu iki otorite, tarikat şeyhleri ve ağalardır. Bu uyumun karşılıklı anlaşmaya bağlı olduğunu söylemek ne kadar zorsa bunun doğal bir seyir içinde sağlandığını söylemek de o kadar zordur. Bu durumda ortaya üçüncü bir olasılık çıkıyor o da bu iki otoritenin üstünde yönlendirici başka bir otoritenin varlığıdır!

Molla Muhammed Zivingî bu iki otoritenin hâkim olduğu bir bölgede hayatını idame ettirdi. Zaman zaman ikisi ile de karşı karşıya geldi. Molla Muhammed ağaları zulüm ve haksızlıktan caydırmak için kendileriyle kavgaya ve silah kullanmaya kadar ileri gitmiştir. Bunun birkaç örneğini daha önce verdik. Ancak şeyhlerle karşılaşmalarında ilmi vakarı aştığı bilinmemektedir. Seyda'nın öğrencilerinden Molla Abdullah Yardak(Dêrşewî)¹⁹ bu konuda şöyle der:

“İyi biliyorum ki Seyda'nın hiçbir tarikat ve tarikat şeyhi ile her hangi bir bağı ve sempatisi yoktu. Bu tür kayıt ve bağlardan bağımsız bir şekilde düşünür ve hareket ederdi. Kendilerini tarikat öncüsü veya mensubu olarak görenlere pek itibar ve değer vermezdi.”

Molla Muhammed, kimden gelirse gelsin zulme ve haksızlığa karşı koymayı ve din dışı davranış, faaliyet ve görüşlerle mücadele etmeyi bir görev olarak bilirdi. Bunu, hakkında doyurucu bir bilgiye sahip olamadığımız o çok sevdiği hocası Molla İbrahim Kenani ve hocasının dostu Şeyh Abdurrahman Aktepe'den aldığı anlaşılmaktadır. Aktepe, bölgede Nakşibendî tarikatının önde gelen şahsiyetlerden olan babasının vefatından sonra adet olduğu üzere babasının yerine geçip tarikata önderlik yapmayı reddetmiş, ilim ve tedrisatı tercih etmiştir.

Molla Muhammed böyle bir düşüncenin mirasçısı olması hasebiyle kendisi de bu tür bidat ve din adına yapılan yanlış hareketlere karşı sessiz kalmıyordu. Bu konuyu birkaç örnekle açıklamaya çalışalım:

a-Zivingî'nin Kalabalık İrşat Gezileri İle İlgili Tavrı

Bilindiği üzere Güneydoğu'da tarikat şeyhleri zaman zaman irşat faaliyetlerine çıkarlar. Köyleri ve kasabaları gezer hem irşat yaparlar hem de yeni müritlerin beyat etmelerini sağlarlar. Bu vesileyle şeyh, büyük kalabalıklarla çıkar ve bir köye misafir olur. Etraftaki köylülerin de gelmesiyle zaman zaman sayı bini aşacak duruma gelirdi. Elbette bu kadar büyük bir kalabalığı doyurmak büyük bir külfettir. Nitekim böyle durumlarda yüzlerce büyük baş hayvan kesilip şeyhe ve maiyetindeki müritlere yedirilirdi.

Molla Muhammed, zararı yararından büyük olan bu gezileri sürekli eleştirir ve ilgili şeyh ve çevrelerini uyarıyordu. Bunun haram olduğunu ilan ediyordu ve şöyle sitem ediyordu:

“Millete yazıktır bu kadar büyük kalabalıklarla nasıl onlara misafir olursunuz?”

Nitekim kendisi barışı sağlamak veya bir davaya bakmak için bir yere gittiği zaman en fazla yanına iki kişi alırdı. Kimi zaman da kimseyi yanına almadan yalnız başına giderdi.

b-Zivingî'nin Şeyhlerin Tavırlarını Canlandırması

Molla Muhammed, bir meseleyi muhatabına iyice anlatabilmek için kimi zaman meseleyi canlandırarak öğretirdi. Örneğin şeyhlerin milletin sorunlarına karşı

¹⁹ Molla Abdullah Yardak/Dêrşewî. 1942 yılında Şırnak'a bağlı Derşev köyünde doğdu. Siirt bölgesinin önde gelen ilim abidelerinden Şeyh Fahrettin Arnasi'den icazet aldı. Hocasının vefatından sonra yaklaşık iki yıl Batman'da bulunan medresesinde tedrisat yaptı. Uzun yıllar Erüh ve Cizre'de müderrislik yaptı, yüzlerce öğrenci yetiştirdi. Kaleme aldığı birkaç eseri şöyledir: Bayê Bênderê(Arapça ve Kürtçe yazdığı şiirlerden oluşuyor),Tadilat, (Arapçadır), Girara Gavanan ((Türkçe ve Kürtçe'dir), Liqata Sibâtê (Türkçe ve Kürtçedir), Mesâil,(Arapçadır).

ciddiyetsizliklerini anlatırken öğrencilerine şöyle gösterirdi: Öğrencilerinden birisine diyordu ki sen git şuraya ve sonra yanıma gel ve fetva isteyen kişinin rolünü oynayarak şöyle de:

“Şeyhim ben eşimi boşadım. Şimdi pişmanım bana bir fetva ver ki eşimi tekrar himayeme alayım.”

Öğrenci aynısını yaptığında bu defa Seyda şeyh rolünü oynayarak şöyle derdi:

“Bu tür şeyler bizim işlerimiz değildir. Sen git fetvanı mollalardan al.”

Seyda tekrar öğrenciye diyordu ki yine git ve gel bu sefer adak ettiği koçunu nereye vereceğini bilmeyen kişinin rolünü oynayarak şöyle de:

“Şeyhim! Ben bir koç adadım. Onu nereye versem daha hayırlı olur?”

Öğrenci aynısını yapardı. Bu sefer Seyda yine şeyh rolünü oynayarak şöyle derdi:

“Sen git onu çabuk tekkeye getir. Onu vereceğin en hayırlı yer burasıdır.”

Seyda medresede öğrenciler tarafından yapılan yanlışları da aynen bu yöntemle düzeltmeye çalışırdı. Örneğin dersini iyi mütalaa etmeyen bir öğrencinin dersini nasıl mütalaa ettiği rolünü yapmak üzere tüm talebeleri çağırıp şöyle yapmış: Kitabı açtı, ardından gözlerini okuyacağı sayfaya dikti ve hemen diğer sayfayı çevirdi, bu sayfayı da aynen o şekilde yapıp hemen çevirdi ve bu şekilde sayfaların büyük kısmını çevirdi. Sonra öğrencilere yöneldi ve şöyle dedi: Evladım arkadaşımız dersini aynen böyle mütalaa etmiş ben bu şekilde günde yüz kitabı mütalaa edebilirim.

c-Zivingî'nin Şeyhlerin Çarpması İle İlgili Görüşü

Bilindiği gibi memleketimizde halk arasında tarikat şeyhlerinin büyük bir yeri vardır. Kendilerine kutsiyete varacak derecede bir saygınlık ve hürmet gösterilir. Gaybi bildiklerine, müridin kalbinden neyi geçirdiğinden haberdar olduklarına ve kendilerine dil uzatanları çarptıklarına inanılır.

Bu bağlamda Seyda'nın vefat etmiş eşinden küçük yaşta olan bir çocuğu bir gün rahatsızlanır. Seyda bir gece geç saatte eve gelir. Çocuğu yeni eşinin kucağında bulur. Eşi kendisine “Senin bazen şeyhlerin aleyhinde konuştuğunu duydum ne olur artık onların aleyhinde konuşma bu çocuğuna acı ondan başka çocuğun yoktur sonra onu çarparlar.” Seyda da yeni eşine şöyle der:

“Onların aleyhinde konuşan benim. Çocuğun ne suçu var? Eğer çarpacaklarsa gelsinler beni çarpsınlar.”

Zivingî'nin İbadet Anlayışı

İslam'da ibadet kavramı en geniş kavramların başında gelir. İnsan hayatının tüm alanını kapsar. İslam'a göre herhangi bir iş, hareket ve söz ile Allah rızasını kazanmak kastedilirse o iş veya söz bir ibadete dönüşür. Ancak bugün yaygın olarak sadece farz ve nafîle diye bildiğimiz namaz, oruç ve benzeri şeyler olarak bilinir. Zivingî ibadeti yukarıda ifade ettiğimiz şekliyle algılandı. Zivingî, kim hangi tür ibadetten zevk alır ve hangisine daha çok yatkınsa farzları yerine getirdikten sonra ona yoğunlaşmalıdır düşüncesini savunurdu. Bu yüzden kendisi hep tedrisat ibadetiyle uğraşırdı ve ilimle uğraşmanın nafîle ibadetlerle uğraşmaktan daha hayırlı olduğuna inanırdı.

Muhterem hocam Hattap Eren şöyle diyor:

“Ustad, manevi hayatını gizli tuttuğu için görünürde ibadeti bilinmezdi. Zaten gece gündüz ya tedrisat veya geçimini sağlamak için kendi tarla, bağ ve bahçeleriyle meşguldü. Ancak namazını cemaatsiz kılmazdı. Fakat imamlık yaptığı da görülmemiştir. Başka kimse yoksa küçük bir talebeyi dahi imamlığa geçirir kendisi kamet getirirdi ve böylece cemaatle namazını eda ederdi.”

Prof. Dr. Abdulkerim Ünalın, şöyle diyor:

“Kur'an-ı Kerim'i okuduğuna, zikrine, virdine hiç rastlayamadım. Zaten âlim olmayan tasavvuf şeyhlerine de son derece karşı idi. İbadet konusunda fazla titiz değildi. Sadece farzları

kıldardı. Mağara şeklinde olan ve aynı zamanda medrese işlevini de gören camiin sadece bir penceresi vardı. Bazen sabah namazına geç kalınca karanlık olsun diye latife kabilinden pencerenin perdesinin çekilmesini söylerdi.”

Zivingî ve Molla Ahmed el-Cezerî'nin Divanı

Doğu ve Güneydoğu medreselerinde elden düşmeyen bir kitap vardır. O da Cezerî'nin Divanıdır. Bu divan, talebelerin yanı sıra hocaların da teselli kaynağıdır. Talebelerin tatil günü olan Cuma günü talebeler toplanır sesi güzel olan öğrenciler divanın kasidelerini okurlardı. Bediüzzaman Said Nursi'nin de sürekli bu divanı yanında taşıdığı söylenmektedir.²⁰ Zivingî de divandan çok hoşlanır ve arada sırada talebelerinden bazı kasidelerini okumalarını isterdi. O da zevkle dinlerdi. Hatta öğrencilerinden Molla Abdullah Dêrşewî'ye “Ben öldüğüm zaman mezarıma gel ve bana Cezerî'nin divanından oku” vasiyetinde bulunmuştur.

Yine Molla Abdullah Dêrşewî anlatıyor:

Bir gün Seydayla birlikte Çetinkaya/Guyina köyünde bulunan Seyda'nın bir dostunu ziyaret etmeye gittik. Yolda Seyda bana şöyle dedi: “Daha önce Cezerî'nin divanından birkaç beyit okumuştun. Benim epey dikkatimi çekmişti. Bir kez daha okur musun?” Ben Seyda'nın hangi beyitleri kast ettiğini anladım ve onları okumaya başladım:

Ferhad dîzanit tu ji Perwêz me pûrs/Ferhat biliyor, sakın sorma Pervize.

Etwarê xemê işq û sûra Şîrînê/Üzüntünün evrelerini, aşk ve Şirin'in cazibesini²¹

Ardından Seyda bu beyitler üzerine şöyle dedi:

“Allah Cezerî'yi affetsin. Onun gibi babağit bir âlimin bir kadına tutulması yakışır mı?”

Zivingî ve Mecburi Askerlik Hizmeti

Sultan Abdulhamid zamanında âlimler ve ilim talebeleri bir imtihana tabi tutuluyorlardı. İmtihanda başarılı olanlar mecburi askerlik hizmetinden muaf tutuluyorlardı. Bu vesileyle Seyda hocası Molla İbrahim Kenani ile birlikte sınava katılır. İkiisi birlikte imtihan heyeti huzuruna girerler. Bundan sonrasını Seyda şöyle anlatır:

“İmtihan heyeti hocama *İmtihanü'l-Ezkiyâ* isimli kitabı uzattılar. Hocam beni kast ederek “Muhammede verin” deyince bana uzattılar. Orta sayfalarından birisinin başından başladım. Sayfayı sonuna kadar okudum. Karşı sayfaya geçeceğim anda hocam o sayfanın silik olduğunu fark ederek sayfayı baştan sona kadar ezberden okuyunca başka bir sayfa sormadan teşekkür edip bizlere askerlikten muaflik belgesini verdiler ve böylece ben ve hocam askerlik yapmadan ilmi tedrisatımıza devam ettik.”

Sonuç

Hayatı, düşünceleri ve eğitim metodu hakkında yazılı bir belge bulunmayan bir şahsı araştırmanın zorluğu bilinen bir gerçektir. Ancak biz bu zorluklara rağmen elle tutulur bazı olgulara ulaştık. Siirt ve çevresinde adeta efsaneleşmiş bir isim olan Molla Muhammed Zivingî'nin genel olarak hayatını ve eğitimi ile ilgili çabasını irdeledik. Çağdaşı olan birçok âlimden farklı olarak sosyal hayattan kopmayan Zivingî'yi, kimi zaman tarlada bir çiftçi, kimi zaman medresede bir müderris, kimi zaman halkın sorunları ve anlaşmazlıkları karşısında bir hâkim, kimi zaman da zulme ve haksızlığa karşı koyan bir kahraman olarak görmemiz mümkündür.

Medresede izlediği müfredat bakımından pek farklı sayılmazsa da ders verme ve ilim öğretme tarzı bakımından oldukça farklı modern pedagojik ve öğretim yöntemlerine dayalı bir tarz seçtiğini gördük.

²⁰ Bkz. Aksu, Mahmut, *Bediüzzaman Said Nursi'nin Van Hayatı*, Elif Matbaası, Şanlıurfa, 2003, s.16.

²¹ Cezeri, *Divan*, thk. Tahsin İbrahim Doski, Hawar Matbaası, Dihok, 2000, s. 325.

Din adına yapılan ancak dinde hiç yeri olmayan bidatlere karşı her zaman teyakkuzda olduğunu ve yeri geldikçe bu tür inanç ve hareketlerin yanlışlığına dikkat çektiğini gördük.

Son olarak şunu arz etmeliyim ki bugün memleketimizde Zivingî gibi ihlâslı ve samimi bir şekilde topluma ve ilme hizmet etmek isteyen yüzlerce zat vardır. Bunların hem toplum hem resmi makamlar tarafından teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerektiğine inanıyorum.

Kaynakça

Aksu, Mahmut, *Bediüzzaman Said Nursi'nin Van Hayatı*, Elif Matbaası, Şanlıurfa, 2003, s.16.

Bûfî, Muhammed Said Ramazan, *Haza Validî*, Darü'l-Fıkr, Dımeşk, 1998

Candan, Abdülcélil, *Ulemânın Gücü*, Ahenk Yayınları, Van, 2003

Cezeri, Şeyh Ahmed, *Divan*, thk. Tahsin İbrahim Doski, Hawar Matbaası, Dihok, 2000, s. 325.

Çiçek, M. Halil, *Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri*, Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Cizre Kaymakamlığı, 1999

Dêrşewî, Abdullah, Mele Muhammed Zivinşikaki, (El Yazı, Özel arşivim)

Dihî, M. Salih, Seyda Molla Muhammed Zivingî, (El yazı, özel arşivim)

Eroğlu, M. Şerif, *Bütün Yönleriyle Arabkendî*, Kent yayınları, İst. 2004, s. 63.

Harranî, İbrahim, *Tuhfetü'l-İhvan el-Medresiyye fî Teracümi Badi Musannifi'l-Kutubi'd-Dirasiyye*, 1427, b.y.y.

Timurtaş, Abdulhadi, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zivingî*, Kent Yay. İst. 2008.

Turhan, Abdulğafur, Heyatu Molla Muhammed ez-Zivingî, (El yazı, Özel arşivim)

Zivingî, Yusuf b. El-Hac Hasan, *el-Fıkhü'l-İslamî*, Dar Havser, Erbil, 2005,